

**ХУДОЖЕСТВЕНИ ОБРАЗИ НА КОМУНИКАЦИЯТА
(КЪМ НЯКОИ ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РАБОТА
С РАЗКАЗИТЕ НА ЙОРДАН ЙОВКОВ
В ЧАСОВЕТЕ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА)**

Цветелина Драганова

Френска езикова гимназия „Антоан дьо Сент-Екзюпери“, Пловдив

Taking a cue from the premise that the purpose of Bulgarian language and literature (BLL) studies is to instil civil competence in students, the present text analyses the thematic potential of a specific aspect of Jordan Jovkov's works. A battery of examples illustrates the theme of communication and language that features prominently in Jovkov's stories thus relating the different classes within the general scheme of BLL classes that are devoted to the Bulgarian literary canon and the communicative nature of the modern world.

Key words: Bulgarian language and literature studies, the Bulgarian literary canon and civil competence, language and communication

Изграждането на гражданско познание, нагласи и ценности е устойчива линия, неотменно пронизваща образователните процеси и практики в различни познавателни области, заложен в системата на общото образование в българското училище. Динамизирането на обществения живот в национален контекст, на интеграционните и на глобализационните процеси в европейски и в световен мащаб превръща работата по гражданско образование на българските ученици не просто в предписан, а в закономерно утвърждаващ се компонент, който разширява хоризонтите на педагогическите възможности и интензифицира, както никога досега, образователната среда. От друга страна, подобно осъзнаване води до откриването на очевидни дефицити и неусвоен потенциал.

Настоящият текст споделя разбирането, че значимостта на образованието по български език и литература днес се утвърждава чрез способността му да се динамизира и обогатява в този контекст. Освен всичко друго това означава и готовност да прочетем с учениците си по нов начин – с нова мотивация и с по-различна сетивност, авторите

и творбите от националния литературен канон. Без да оказваме „насилие за осъвременяване“, да видим онези съдържатели се в тях смислоторящи възможности, чрез които ще можем по-активно и пълноценно да диалогизираме със своето време.

Като стъпваме върху класически в българското литературознание концепции и прочити на Йовковото творчество, насочваме вниманието си към някои особености, за които хипотезата е, че не се фокусират в достатъчна степен в преподавателската практика по български език и литература. Отдавна изследователите на Йовковата проза са доказали наличната в нея подчертано семиотична художествена вселена. В учебните часове тя би могла по-целенасочено да бъде обгледана и осмислена през темата за общуването. Йовковите герои не просто „четат знаци“ – те се оказват истински „преподаватели“ по комуникация. Силата на думите и на мълчанието, визуалното като код и езика на жестовете, мощта на колективния разказ и на слуха, демонизирането и митологизирането като подходи в изграждането на публични образи, ролята на медиатора и на лидера на влияние – тези елементи от съвременните модели на публична комуникация можем да разпознаем и да разглеждаме с учениците си при работата с Йовковия художествен свят.

Социалността на Йовковите герои е във фундамента на тяхното мислене и поведение – независимо от своята често пъти „интровертна“ нагласа и от разгръщащите се интензивни вътрешни сюжети те са изправени пред окото и ухото на другия и всичко, което съставлява техния вътрешен живот, рано или късно намира излаз и бива споделено. С известно преувеличение може да се каже дори, че действията в Йовковите разкази се случват, за да бъде говорено за тях – говорене в различните модуси на времето и истинността („предговаряне“, предположение и очакване на нещо, което предстои; разговаряне, което катализира и се явява ядро на действието; ословесяване на нещо, което вече се случило, отглас, тълкуване, словесна памет). Не е случайно, че в редица разкази важното събитие не е дадено пряко пред читателя, а за него се разказва, както и че у Йовков често се срещат герои, функционални главно в ролята си на разказвачи и словесни коментатори на случващото се. С възхитителна художествена последователност Йовков гради един подчертано словесен свят, в който артикулирането, ако не генерира директно събдването, то поне активно го обглежда, коментира, емоционално изразява. Свят, изтъкан от сложна мрежа от комуникативни актове и жестове, върху които следва да се рефлектира по-дълбоко.

Целта на настоящия текст не е да прави подробен анализ на темата, нито да конкретизира възможните методически стъпки, а само да насочи вниманието и да очертае едно тематично-проблемно поле, в което могат да се развият многообразни подходи и решения. В контекста на дълбинната религиозност на Йовковото художествено мислене словото „помни“ своята библейски първозданна сила и битийна мощ. Респективно мълчанието никога не е просто отсъствие на думи – то е (отвъд)словесен жест със силна комуникативна стойност. Ето защо въпросите кой, как, на кого и за какво говори или мълчи у Йовков са ключови.

Героят, който има „големия кураж да нарича всяко нещо направо с името му“ (Рачо Самсара) и онзи, у когото връзката между означавано и означаемо се е разпаднала необратимо (Люцкан в един от последните епизоди в разказа „Последна радост“) – между тези два модуса на словесно поведение, почти произволно илюстрирани с един от ранните разкази на твореца, се разполага богата палитра от действия, които разкриват Йовков и героите му като самородни учители по комуникация, развиващи способността да разбираме другите и света около себе си и да им въздействаме. На свой ред финалът на разказа насочва към проблема за човешката същност и смисъла на съществуването като своеобразна битка на интерпретации (разговорът между санитарния полковник и младия офицерски кандидат). Така темата за назоваването на „нещата“ като фундаментално човешко действие може да бъде открита с учениците още в първите часове от работата с Йовковото творчество.

Оттук насетне всеки един от разказите може да предложи интересен ракурс към нея. В „Песента на колелетата“, в „По жицата“ и в „Серафим“ можем да се насочим към различни примери за силата на човешкия разказ. Не иначе, а именно в разказа на Джапар се завръща при своите „мъртвият“ Чауш Ибрям и това разказано завръщане просветлява погледа на Сали Яшар, за да го доведе до осъзнаването, че истински значимо е онова, което се случва „**между хората**“ (*подч. мое*). Мълвата за бялата лястовица, стигнала до Гунчо чрез устата на кумицата Стоеница, е онзи важен катализатор на дългото пътуване по друмищата на надеждата, а „казването“ на Моканина пък е емоционално-психологическият център на сюжета. Без да види дори лицето на страдащата Павлина, само след като „дочува“ разказа ѝ, Серафим от едноименния разказ е докоснат и провокиран за действие.

Интересна и сходна комуникативна структура откриваме в „Другоселец“ и „Албена“ въпреки сюжетните различия между двата

разказа. Общност от хора, повече или по-малко анонимно човешко множество – синекдоха на патриархалното общество, и герой „провокактор“ (другоселецът, Албена), извършил нещо извънмерно и донякъде неразбираемо за мащабите на това общество – персонажна конфигурация, която предпоставя напрежение и конфликт. И двата разказа проследяват емоционално-психологическата динамика на това взаимоотношение, в чиято „крива“ ключови се оказват двама герои – Торашко каменарят и дядо Власю. Особени, белязани представители на същата тази общност, те се оказват способни на изправарващо разбиране на дълбинния смисъл на ситуацията и интуитивно влизат в ролята на „медиатори“, насочващи погледа и на другите – в единия случай към белезите на страданието, а в другия – към нищетата на лишения от красотата свят. Тъкмо техните реплики „пречупват“ логиката на действието, за да отворят в него значимото второ равнище, независимо от развързката, която и в двата случая следва Йовковите моралистично-философски възгледи.

Може би най-богат художествен ресурс с оглед на поставената тема дават разказите от цикъла „Старопланински легенди“. Още на паратекстово равнище повествователят заявява високия статут на словото – кристализирало в себе си памет за отдавна отминали събития, то генерира техните вторични художествените версии. А в отделните текстове е налице такава богата хореография на словесно поведение, която би могла да бъде самостоятелна изследователска задача в часовете по български език и литература. Преподавателят може да поведе учениците си на среща със силата на колективния разказ в „Божура“ (всичко, което се случва в разказа, е предхождано от нещо, което се говори „по всички порти“), „Кошута“ (където говорят жените, овчарите, „циганите дървари“, Муца Стоеничина), „През чумавото“ (разказът започва със знаменателното „чу се“ и през цялото сюжетно време проследява верига от „казвания“). В „През чумавото“ може да бъде наблюдавана и интересна типология на публичното общуване. В дрехата на един архаичен на пръв поглед сюжет разказът проследява актуални и различни комуникативни модели на справяне в ситуация на криза: слуха като средство с мощно въздействие върху колективното и индивидуалното въображение, ролята на героя медиатор, чиято функция е да „сговаря“ различните групи в рамките на общността (дядо Нейко муфтаря), значимостта на водача като лидер на мнение, онзи, чиято интерпретация се налага като монополна и по този начин управлява мисленето и поведението (хаджи Драган). Независимо че утопичната, религиозна в същността си философия на Йов-

ков откроява като най-значим акта на говорещото мълчание (в образа на Тиха), авторът се изявява като добър познавач на механизмите, управляващи социалното взаимодействие.

В лицето на герои като Шибил и Индже за пореден път (след Сали Яшар) откриваме езика на мълчанието и чрез него – още веднъж стойността на словото. На пръв поглед в „Шибил“ диалозите и посланията са основно портретно, предметно и пейзажно семиотизирани, но във финала на разказа авторът доказва, че е верен на себе си. В думите на Мурад бей („*Какъв юнак (...) какъв хубавец! (...) Не, чорбаджи, такъв човек не бива да умре!*“) е вложена онази така важна за разбирането на взаимоотношенията в неговия художествен свят словесна оценка, която **другият** дава. Поредно доказателство за дълбинната социалност на всеки човешки акт и жест. В „Индже“ Йовков усилено води към архетипната сакрална същност на словесните превъплъщения. Въпреки че самият герой е една от емблемите на Йовковото художествено мълчание, всички значими събития, които тъкат сюжетния ход, са ословесени от някого от другите герои, успоредени са със съответни на същността им „изговаряния“. Анатемосан е Индже и страховити разкази се чуват за него в битуването му на злодей, изграден е демонизиращ публичен образ, би казала модерната наука за публичната комуникация. „*Разнесе се пак славата на Индже, заговориха за него всички*“, т. е. почти митологизиран е героят, когато вече се е завърнал към човешката си. Основополагащ е този преход за посланията на разказа, а в различните етапи на пътя особено важни са диалозите – между Индже и дядо Гуди, между Индже, себе си и другите на финала. За Йовков няма да е достатъчно героят да се пречисти и да понесе наказанието си, без да осъзнае дълбоката същност на случващото се. А сигурен израз на това осъзнаване е словото, обърнато към другия („*Много майки съм разплакал... Доjde и моя ред.*“).

Не е нито в целите, нито във възможностите на настоящия текст да изчерпи многобройните примери и художествени ситуации, които щедро предлага Йовковата проза и които могат да бъдат обект на преподавателското внимание и импулс за педагогическото взаимодействие в учебните часове. Функцията на посочените тук е да илюстрират разбирането, че случващото се в езика – този инструмент за социално действие и взаимодействие – е дълбинното събитие в художествената вселена на Йовков. И да напомнят богатите възможности, открити пред преподавателя по български език и литература – да подпомага изострянето на вниманието и чувствителността на учениците към възможностите на словото и към скритите му на пръв поглед

енергии. Да разгръща с тях, стъпка по стъпка, онова активно отношение към възможността с думи да се променят светове и да се строят нови. Може би един утопичен преподавателски хоризонт, но нима именно в такива не е вгледано всяко образование?

ЛИТЕРАТУРА

Йовков 1976: Й. Йовков. *Събрани съчинения*. т. II. , София: Български писател, 1976.